Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

LAUSUNTO

HE 113/2025 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sosiaalihuoltolain, ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetun lain ja sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamisesta

Aluksi

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on pyytänyt minulta lausuntoa sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintöluonnokseseta. Esitän lausuntonani kohteliaimmin seuraavan.

Käsitellessään hallituksen esitystä HE 113/2025 vp perustuslakivaliokunta katsoi, että ehdotetulle sääntelylle teknologian käytöstä voidaan arvioida olevan perustuslain 19 §:n mukaisten perusoikeuksien turvaamiseen ja edistämiseen kytkeytyviä, perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä ja painavia perusteita (PeVL 51/2025 vp, kappale 3).

Lakiehdotus koskee itsemääräämisoikeuslainsäädännön kannalta merkittäviä perustuslaillisia kysymyksiä, minkä vuoksi on tärkeää, että perustuslakivaliokunta arvioi vielä itse sosiaali- ja terveysvaliokunnan ehdotuksia suhteessa aiempaan ratkaisukäytäntöönsä. On valitettavaa, että nämä merkittävällä tavalla muun muassa asiakkaan perustuslain 10 §:ssä turvattuja itsemääräämisoikeutta, kotirauhaa ja henkilötietojen suojaa koskevat lakiehdotukset on tuotu erillisenä esityksenä eduskunnan käsiteltäväksi. Sääntelykokonaisuus asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeudesta tulisi saattaa eduskunnan käsiteltäväksi viipymättä (näin myös PeVL 51/2025 vp, kappale 16).

Nyt käsiteltävien ehdotusten arvioinnissa on merkittävää se, että hyvinvointialue voi järjestää järjestämisvastuulleen kuuluvat sosiaalipalvelut tuottamalla ne itse tai hankkimalla niitä esimerkiksi yksityiseltä palveluntuottajalta ostopalveluna tai palvelusetelillä. Ehdotuksessa ei oteta kantaa siihen kuka tai mitkä tahot ovat tosiasiassa vastuussa teknologisten ratkaisujen käytöstä, niiden toimintavarmuudesta tai niiden avulla tapahtuvasta kuvan ja äänen seurannasta ja tietojen käsittelystä. Asiakkaan perustuslain 10 §:ssä turvattujen perusoikeuksien suojan kannalta merkittävällä tavalla sääntelemättä jää myös se tapahtuuko ääni- ja kuvayhteyden avaaminen tai kamera- ja videovalvonta ja niiden avulla kerättyjen henkilötietojen käsittely virkavastuulla.

Viittaan myös perustuslakivaliokunnan aikaisempaan lausuntoon PeVL 24/2022 vp, jossa perustuslakivaliokunta kiinnitti huomiota siihen, että ”sääntelyn vaikutukset perustuslain 10 §:ssä turvattuihin oikeuksiin ovat hyvin erilaisia esimerkiksi silloin, kun kyse on turvarannekkeesta, jota käyttämällä asiakas voi itse ottaa yhteyden turva-auttamispalvelun tarjoajaan kuin silloin, kun kyse on jonkinlaisesta automaattisesti asiakkaan liikkumista tarkkailevasta laitteistosta.” Tuolloin ehdotettu sääntely vaikutti perustuslakivaliokunnan mukaan mahdollistavan hyvin syvälle käyvän puuttumisen yksityiselämän suojaan (PeVL 24/2022 vp, kappale 8—9).

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausuntoluonnoksessa kuvataan nykyisin käytössä olevia teknologisia ratkaisuja seuraavasti. Teknologisia ratkaisuja ovat muun muassa etäpalvelut, turva-auttamisteknologia, älymatto, kaatumisanturi, automaattivalaistus, sähköinen ovenavaaja, liesivahti, älyjääkaappi, lääkerobotti, vuorovaikutus-, seura- ja terapiarobotit, etämittauslaitteet, erilaiset sensorijärjestelmät, liiketunnistimet sekä kulunvalvonta. Turva-auttamisteknologialla

tarkoitetaan teknologisia ratkaisuja, joiden avulla esimerkiksi kotona asuva henkilö voi hälyttää apua tai ratkaisuja, jotka hälyttävät apua itsenäisesti tietyn tapahtuman, esimerkiksi kaatumisen tai oven aukeamisen perusteella. Tyypillisimpiä vaihtoehtoja ovat turvaranneke ja -puhelin sekä erilaiset liiketunnistimiin perustuvat järjestelmät. Sosiaalihuollon teknologiset ratkaisut voivat olla myös lääkinnällisiä laitteita tai niissä voi olla kyse tekoälyjärjestelmistä tai kamera- tai videovalvonnasta. Teknologisilla ratkaisuilla voidaan havainnoida asiakkaan kuvaa, ääntä, liikettä tai elintoimintoja.

Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus

Perustuslakivaliokunta totesi hallituksen esityksestä antamassaan lausunnossa PeVL 51/2025 vp muun muassa seuraavaa:

(9) Ehdotettu sääntely teknologisten ratkaisujen käytöstä jää perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin kuuluvan täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen kannalta liian yleispiirteiseksi ja erittelemättömäksi. Sääntelyä on välttämätöntä täsmentää merkittävästi niin, että siitä käyvät nyt ehdotettua selvemmin ilmi eriasteisesti perusoikeuksiin puuttuvat teknologiset ratkaisut ja niiden käytön edellytykset ja rajoitukset. Tällainen muutos on edellytyksenä 1. lakiehdotuksen käsittelemiselle tavallisen lain säätämisjärjestyksessä.

(*10) Perustuslakivaliokunta korostaa, ettei vaatimus täsmällisestä ja tarkkarajaisesta sääntelystä merkitse, että kustakin käytettävästä teknologisesta ratkaisusta olisi säädettävä yksityiskohtaisesti, vaan riittävää on ratkaisujen jaottelu ja lainsäädännöllinen eriyttäminen niiden vaikutusten kannalta. Sääntelyssä tulisi mahdollistaa myös teknologian kehittymisen huomioon ottaminen.*

Ehdotetuista säännöksistä ei esimerkiksi käynyt ilmi, onko kyse jatkuvaluonteisesta tarkkailusta vai henkilön oma-aloitteisesta yhteydenpidosta. Osittain lakiehdotuksen mukaisissa teknologisissa ratkaisuissa saattoi myös olla kyse myös sellaisista teknologioista, joita käytettäessä ei rajoiteta perusoikeuksia eikä säännellä niiden käyttöä ja joiden käytöstä ei välttämättä olisi edes säädettävä laissa.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta ehdottaa 47 §:n 1 momenttia täydennettäväksi siten, että sellaisten asiakkaan kotona tai asumispalvelussa käytettävien teknologisten ratkaisujen käyttö, jolla voidaan ottaa yhteyttä asiakkaaseen ja ohjata ja auttaa asiakasta hänen jokapäiväisessä elämässään, tulee rajata alueellisesti ja ajallisesti välttämättömään. Lisäksi 2 momenttia valiokunta ehdottaa muutettavaksi kokonaan niin, että siinä säädetään millä edellytyksillä asiakkaan yksityiselämän suojaan vaikuttavia teknologisia ratkaisuja voidaan ottaa käyttöön asiakkaan palvelussa kotona, asumispalvelussa tai laitospalvelussa. Momentissa tarkoitetun teknologisen ratkaisun käyttö tulee rajata alueellisesti ja ajallisesti välttämättömään, lukuun ottamatta asiakkaan mukana kulkevia ratkaisuja.

Valiokunnan ehdottaman 2 momentin uuden 3 kohdan mukaan teknologisia ratkaisuja, joilla voidaan palveluntuottajan aloitteesta kuva- tai ääniyhteyden avaamalla tarkistaa asiakkaan hyvinvointi, saadaan käyttää vain asiakkaan asumispalvelussa tai laitospalvelussa ja tällaisen ratkaisun käyttö on rajattava alueellisesti ja ajallisesti välttämättömään. Niiden käytön asiakkaan palvelussa tulee olla välttämätöntä asiakkaan hoidon, huolenpidon ja turvallisuuden turvaamiseksi.

Pidän käytön rajaamista asumispalveluihin ja laitospalveluihin asiakkaan kotirauhan ja yksityisyyden suojan kannalta hyvänä. Korostan kuitenkin, että asumispalveluissa asuminen tai laitoksessa asuminen ei poista asiakkaan perusoikeuksien suojaa. Siten säännöksessä tarkoitettu välttämättömyysarviointi edellyttää aina sen arviointia, onko sinänsä perusoikeuskokonaisuuden kannalta hyväksyttävä tavoite - asiakkaan hoito, huolenpito ja turvallisuus - mahdollista toteuttaa muilla vaihtoehtoisilla vähemmän perusoikeuksia rajoittavilla keinoilla.

Lakikokonaisuus jää sosiaali- ja terveysvaliokunnan ehdottaminen täsmennysten jälkeenkin hyvin vaikeasti ymmärrettäväksi ja tulkinnanvaraiseksi. Katson kuitenkin ehdotusten siinä määrin

täyttävän perustuslakivaliokunnan vaatimuksen siitä, että laissa tulisi ilmetä eritellysti eriasteisesti perusoikeuksiin puuttuvat teknologiset ratkaisut ja niiden käytön edellytykset ja rajoitukset että lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä.

Tekninen valvonta sosiaalihuollon toimintayksiköiden yhteisissä tiloissa

Sosiaali- ja terveysvaliokunta ehdottaa useita täsmennyksiä lakiehdotuksen 48 §:ään. Perusoikeuksien kannalta on merkittävää, että lain 48 §:n 4 momentin sanamuodon mukaan pykälässä tarkoitettua teknistä valvontaa ei saa toteuttaa asiakkaan kodissa, asunnossa tai muissa tiloissa, joiden katsotaan kuuluvan kotirauhan piiriin. Näin ollen 48 §:n nojalla ei saa toteuttaa teknistä valvontaa esimerkiksi asiakkaan kotona tai huoneessa.

Pidän tätä täsmennystä välttämättömänä perustuslain 10 §:ssä turvatun yksityiselämän suojan ja kotirauhan kannalta niin asiakkaan kuin muiden tiloissa oleskelevien henkilöiden oikeuksien toteutumiseksi.

Korostan, että vaikka perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan PeVL 51/2025 vp, kohta 21, etteivät sosiaalihuollon toimintayksiköiden yhteiset tilat kuulu kotirauhan piiriin, tulisi tekninen valvonta yleisissä tiloissakin rajata välttämättömään silloin kun kysymys on asukkaan kotiin rinnastettavista tiloista, kuten ruokailutiloista tai tiloista, joita käytetään kodinomaiseen vuorovaikutukseen ja ajanviettoon omaisten, läheisten ja ystävien kanssa.

Asiakkaan ja hänen omaistensa ja läheistensä mielipiteen huomioon ottaminen

Hallituksen esityksessä ehdotetun 47 §:n säännöskohtaisissa perusteluissa todetaan, että jos ammattilainen arvioi teknologisen ratkaisun soveltuvan asiakkaan palveluun ja asiakas vastustaa sitä, olisi yritettävä löytää yhteisymmärrys asiakkaan palvelun toteuttamisen tavasta. Ammattilainen voi kuitenkin katsoa, että teknologinen ratkaisu soveltuisi osaksi asiakkaan palvelun toteuttamista eikä teknologisen ratkaisun käyttöönotto vaadi asiakkaan suostumusta (s. 86—87).

Perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan PeVL 51/2025, kohta 14, että perustuslaista ei sinänsä johdu estettä ehdotetulle sääntelylle, jossa nimenomaista suostumusta ei edellytetä. Valiokunnan mukaan sääntelyä asiakkaan ja tämän laillisen edustajan mielipiteen huomioon ottamisesta teknologisten ratkaisujen käytössä on syytä tiukentaa.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta ehdottaa täsmennettäväksi lakiehdotuksen 47 §:n 1 momentin toista virkettä asiakkaan edun ja osallisuuden huomioimisen vahvistamiseksi niin, että käyttöön otettavien teknologisten ratkaisujen soveltuvuus asiakkaan palveluihin ja toimenpiteisiin tulee arvioida aina yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheisensä tai laillisen edustajansa kanssa

Asiakkaan mielipiteen huomioimisen vahvistamiseksi valiokunta ehdottaa momenttia täydennettäväksi niin, että siinä nimenomaisesti säädetään, että asiakkaan mielipide teknologisten ratkaisujen käyttöön pitää selvittää ja että asiakkaalle on selvitettävä myös, miten teknologisen ratkaisun käyttäminen vaikuttaa palvelun toteuttamiseen ja mitkä olisivat palvelun toteuttamistavat ilman teknologista ratkaisua.

Täsmennys edistää asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta toteaa, että välttämättömyysvaatimus edellyttää, että sellaisten asiakkaan kotona tai asumispalvelussa käytettävien teknologisten ratkaisujen käyttö, jolla voidaan ottaa yhteyttä asiakkaaseen ja ohjata ja auttaa asiakasta hänen jokapäiväisessä elämässään edellyttää, että asiakkaan kanssa esimerkiksi sovitaan, milloin häneen otetaan yhteyttä.

Tämän tulisi nähdäkseni ilmetä myös säännöstekstistä välttämättömyysvaatimuksen vuoksi.

Oikeusturva

Perustuslakivaliokunta kiinnitti lausunnossaan PeVL 51/2025 vp kohta 15, perustuslain 21 §:ssä turvattuun oikeusturvaan todeten, ettei esityksessä ollu asianmukaisesti arvioitu sitä, miten oikeus oikeusturvaan toteutuu.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta ehdottaa 47 §:n 3 momentissa säädettäväksi myös siitä, että asiakkaan 45 §:ssä tarkoitetusta päätöksestä tai asiakkaan ja palveluntuottajan välisestä sopimuksesta tulee käydä ilmi asiakkaan sosiaalipalvelussa käyttöön otettava 2 momentissa tarkoitettu teknologinen ratkaisu.

Päätös on perusteltava ja siihen voidaan hakea muutosta.

Ehdotus vahvistaa asiakkaan oikeusturvaa ja nähdäkseni vastaa perustuslakivaliokunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle esittämää pyyntöä.

Muiden henkilöiden perusoikeudet

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan ehdottaman uuden 47 § 2 momentin mukaan yksityiselämän suojaan vaikuttavan teknologisen ratkaisun käyttö tulee rajata ajallisesti ja alueellisesti välttämättömään. Kuten sosiaali- ja terveysvaliokunta, katson, että ehdotetulla täsmennyksellä vahvistetaan myös muiden henkilöiden kuin asiakkaan yksityiselämän suojaa.

Koska muun muassa säännöksessä tarkoitettu hoivakamera voi kuitenkin kuvata ja kuunnella muitakin henkilöitä kuin asiakasta tai mahdollistaa sen, että ulkopuoliset (yksityis)henkilöt voivat seurata toimintaa hoivakameran ulottuvilla ja kuunnella keskusteluja, en kuitenkaan pidä esitettyä täsmennystä täysin riittävänä muiden kuin asiakkaana olevien henkilöiden yksityiselämän turvaamiseksi. Katson, että laissa tulisi esimerkiksi säätää myös siitä, että asiakkaalla ja hänen kanssaan vuorovaikutuksessa olevilla henkilöillä on oikeus ennalta tietää, milloin teknologinen ratkaisu kuvaa tai välittää ääntä.

Sipoossa 21 huhtikuuta 2026

Maija Sakslin